

LBRIS

Petre ANDREI

We know
books

Petru P. ANDREI

MEMORII ȘI ISTORII

Volum îngrijit de Sorin BOCANCEA

INSTITUTUL EUROPEAN
2022

CUPRINS

Notă asupra ediției / 9

Sorin BOCANCEA

PARTEA I

PETRE ANDREI: JURNAL, MEMORIALISTICĂ, CORESPONDENȚĂ**Introducere / 15**

Editorii

Problema însemnărilor, amintirilor și memoriilor în activitatea editorială / 23

Editorii

Personalitatea lui Petre Andrei / 25

Petru P. ANDREI

CAPITOLUL 1: Perioada studiilor / 37**CAPITOLUL 2: De la soldat pe front la locotenent în rezervă / 44**

2.1. Evoluția militarului Petre Andrei / 44

2.2. Corespondența militarului Petre Andrei / 47

CAPITOLUL 3: Directorul Bibliotecii Universității / 60**CAPITOLUL 4: Profesorul universitar și sociologul / 63**

4.1. Suplinitor la Universitate / 63

4.2. Disputa pentru catedră / 64

4.3. Titularizarea / 104

4.4. Cazul Zelea Codreanu / 121

4.5. Implicarea în problemele sociale ale universitarilor / 140

4.6. Susținerea unor colegi / 141

4.7. Trepte profesionale / 147

4.8. Organizarea unor evenimente / 148

4.9. Activități editoriale și publicistice / 148

4.10. Corespondență diversă / 151

4.11. Membru post-mortem al Academiei Române / 152

CAPITOLUL 5: Omul politic / 153

5.1. Jurnal politic. 5 decembrie 1938 – 8 septembrie 1940 / 153

5.2. Corespondența / 192

5.3. Alte documente / 207

CAPITOLUL 6: Familistul / 211**CAPITOLUL 7: Tragicul final / 246**

7.1. Înainte de tăcere / 246

7.2. Clarificări asupra morții savantului / 254

7.3. Ecouri la dispariția savantului / 263

PARTEA A II-A
CONFESIUNI. PETRU P. ANDREI

Cuvânt înainte / 271

Doru TOMPEA

Introducere / 275

Diana PETRIȘOR

CAPITOLUL 8: Reperele existențiale / 281

8.1. Familia / 281

8.2. Studiile / 292

8.2.1. Școala primară / 292

8.2.2. Liceul / 296

8.2.3. Studiile universitare / 304

8.3. Elita urbei / 310

8.3.1. Vârfurile intelectuale / 310

8.3.2. Viața de la *Viața Românească* / 316

8.3.3. La *Minerva* / 320

8.3.4. Mișcarea feministă din Moldova / 321

8.3.5. Nevoia de modele / 325

8.4. Tata / 327

8.4.1. „Idolul” / 327

8.4.2. Universitarul / 328

8.4.3. Politicianul / 330

8.5. Prietenii tatei / 334

8.6. Instituțiile de bază și oamenii lor / 338

8.6.1. Biserica / 338

8.6.2. Justiția / 343

8.6.3. Administrația / 348

8.6.4. Teatrul / 351

CAPITOLUL 9: De la persecuția legionară la cea comunistă / 354

9.1. Reziduurile persecuției legionare / 354

9.2. Scurta perioadă de acalmie / 354

9.3. În pușcăriile comuniste / 360

9.4. Sub stigmatul condamnării politice / 402

9.4.1. De la liberare la reabilitare: izolarea / 402

9.4.2. Revenirea la avocatură / 412

9.4.3. Restigmatizarea. Eliminarea din avocatură / 416

9.4.4. Consilierul juridic / 419

9.4.5. Revenirea în învățământul universitar / 428

9.5. Retragerea în „cochilia de acasă” / 435

CAPITOLUL 10: Misiunea asumată. Publicarea operei tatălui / 438

10.1. Condițiile recuperării operei lui Petre Andrei / 438

10.2. Publicarea lucrării *Filosofia valorii* / 439

10.3. Dispute pe marginea publicării în perioada comunistă / 442

10.4. Colaborarea cu Mircea Măciu / 446

10.5. Publicarea operei lui Petre Andrei de către Fundația Academică „Petre Andrei” / 451

CAPITOLUL 11: Corespondență / 464

11.1. Scrisoare către mama / 464

11.2. Corespondența cu Andrei Oțetea / 464

11.3. Corespondența cu familia Franche / 465

11.4. Corespondență cu foști studenți ai lui Petre Andrei / 468

11.5. Corespondență cu foști colegi și prieteni / 471

11.6. Corespondență cu Hélène Bart / 475

CAPITOLUL 12: Încheiere / 481

Index de nume / 487

Introducere

Sociologul și filosoful Petre C. Andrei s-a născut la 29 iunie 1891, în orașul Brăila. În anul 1910, a absolvit cursurile Liceului „Nicolae Bălcescu” din orașul de pe malul Dunării – secția modernă – fiind coleg de clasă cu Dumitru I. Panaitescu-Perpessicius¹.

Ajuns la Iași, în 1910, Petre C. Andrei s-a aflat, printr-o cerere adresată decanului Facultății de Litere, printre candidații care concureau la obținerea bursei pentru această facultate. Andrei a adăugat la cerere certificatul de absolvire a Liceului și actul de pauperitate². În urma examenului – susținut în fața profesoriilor Dimitrie Gusti și Ion Petrovici – Petre C. Andrei a obținut singura bursă acordată în anul universitar 1910-1911. Cu acel prilej, profesorii Gusti și Petrovici au remarcat inteligența, perseverența și capacitatea de muncă neobișnuită a viitorului student. Dimitrie Gusti sesiza, pe lângă calitățile amintite, marea dorință de învățatură³ a lui Andrei, iar Petrovici, în *Amintirile* tipărite în 1966, nota că „elementul de seamă apăruse și lucrul s-a confirmat continuu, în toate etapele evoluției sale de student, la toate examenele parțiale și la examenul de licență”⁴. Într-adevăr, în al doilea an de studenție, Gusti și Petrovici i-au oferit lui Petre Andrei un post de asistent și conducerea Bibliotecii seminarului de filosofie.

La 15 iunie 1913, Petre Andrei își încheia studiile universitare cu „Magna cum laude”⁵, rectorul Constantin Stere dispunând, la 1 august, scutirea de taxe pentru obținerea diplomei de licențiat. Decizia lui Stere îi favoriza și pe alți studenți eminenți ai Universității ieșene: A. Gheorghiu, O. Păun, T. Hotnog și Th. Simenschi.

Ca o recunoaștere a meritelor sale profesionale, din toamna anului 1913, tânărul licențiat în filosofie a fost numit ca suplinitor, în locul titularului care era în concediu de studii, la un curs liber de Enciclopedie filosofică și la un altul de Istoria filosofiei. Încă de la început, cursurile lui Petre Andrei s-au bucurat de un interes deosebit din partea auditoriului.

În anul 1914, în semestrul de vară, Andrei a urmat cursurile seminarului de Logică și istoria filosofiei de la Universitatea din Berlin, condus de A. Riehl,

¹ Vasile Cocoș, *Liceul „Nicolae Bălcescu” Brăila. 1893-1963*, Brăila, 1970, p. 170.

² Arhivele Statului Iași, *Fond Facultatea de Litere*, Dosar 912, f. 77.

³ Petre Andrei, *Filosofia valorii* (cu o prefață semnată de Dimitrie Gusti), Fundația Regele Mihai I, 1945.

⁴ Ion Petrovici, *De-a lungul unei vieți. Amintiri*, București, ESPLA, 1966, p. 416.

⁵ Arhivele Naționale – Iași, *Fond Facultatea de Litere*, vol. XII, f. 131.

iar la Leipzig a frecventat cursurile lui Wilhelm Wundt, Eduard Spranger, Ernst Cassirer, Karl Schmidt și alții. Aceste cursuri aveau să-l ajute la întocmirea tezei de doctorat.

Odată cu începerea Primului Război Mondial, Petre Andrei revine în țară, iar în perioada 1916-1918 va participa la războiul pentru reîntregirea neamului. Deși, ca orfan de tată, era scutit de participarea la război, el se va înscrie ca voluntar în efortul pentru reîntregirea națională. La 20 martie 1915, a fost repartizat la Regimentul 38 Infanterie, între 7 iulie-9 septembrie 1916 va urma cursurile Școlii de ofițeri în rezervă de la Târgoviște, iar de la 1 noiembrie 1916 va fi trimis la Regimentul nr. 13 „Ștefan cel Mare”⁶. Cu zece zile înainte de a ajunge la regiment, Petre Andrei se adresa mentorului său, profesorul Ion Petrovici, printr-o scrisoare în care îl anunța că pleacă pe front: „Voi aplica concepția filosofică că viața nu prețuiește prin ea nimic, ci valoarea ei provine din idealul căreia este pusă. *Idealul nostru este așa de mare și sfânt, încât vedeți de ce nu mă neliniștește deloc gândul morții*”⁷ (s.n.). Pe front, Petre Andrei se va distinge prin eroism în luptele de pe Valea Oituzului, Slănic și Valea Cașinului, pentru actele de bravură demonstrate în lupte fiind decorat cu „Steaua României”, „Coroana României” și „Crucea de război cu barete”.

Imediat după terminarea primei conflagrații, Petre Andrei își va susține teza de doctorat cu subiectul *Sociologia valorii*, în fața unei comisii compusă din Al. Philippide (președinte), Dimitrie Gusti (conducător) și Ion Petrovici (referent), lucrare care, prin grija fiului său, Petru, se va tipări în 1945. După susținerea doctoratului, în perioada 1919-1922, Andrei va funcționa ca profesor în învățământul secundar la următoarele instituții: Liceul Național⁸, Liceul Militar, Școala „Moritz Wachtel”⁹ și Liceul ortodox de fete. Concomitent, l-a suplinit la cursul de Istorie a filosofiei – epoca kantiană pe profesorul Ion Petrovici și pe Dimitrie Gusti, la Catedra de sociologie. La 1 decembrie 1922, va ocupa prin concurs postul de profesor la Catedra de sociologie a Universității din Iași¹⁰, rămas vacant prin transferarea profesorului Dimitrie Gusti la București.

În perioada imediat următoare, Petre Andrei va scrie *Sociologia cunoașterii* (1923) și va începe lucrul la *Sociologia generală* și la *Sociologia cul-*

⁶ Arhiva Ministerului Apărării Naționale, *Memoriu Original, Lt. rezervă Andrei C. Petre*, Cr. 134.

⁷ Biblioteca Centrală de Stat, *Fond Alexandru St. Georges, Corespondență Ion Petrovici*, S2(2) XXV.

⁸ Arhivele Statului Iași, *Fond Liceul Național*, Dosar 2, 1914, f. 13 și urm.

⁹ Idem, *Fond Liceul Militar*, Dosar 126, f. 98.

¹⁰ Încă de la 31 decembrie 1920, Petre Andrei încercase să se prezinte la concursul pentru ocuparea Catedrei de sociologie, etică și istoria filosofiei vechi la care fusese recomandat, pe nedrept, Garabet Aslan.

turii. Din acest punct de vedere, el va fi, fără îndoială, un întemeietor al sistemului științelor sociologice din România. Petre Andrei definea astfel valoarea educativ-patriotică a științei care l-a preocupat toată viața: „Pentru ca viitorii cetățeni să fie pregătiți și să-și poată închina forțele binelui obștească, se impune ca ei să cunoască temeinic țara în care trăiesc și neamul căruia îi aparțin”¹¹.

Între 14 octombrie 1922 și 1 februarie 1927, Petre Andrei va fi director al Bibliotecii Universității, el realizând prima reorganizare fundamentală a acestei instituții din epoca modernă.

Ca profesor, Petre Andrei nu s-a situat în grupul celor care acceptau introducerea politicii în Universitate. În 1924, ca membru al Senatului Universității, el a condamnat crima comisă de Corneliu Zelea Codreanu, legătura acestuia cu A. C. Cuza și folosirea de către acesta din urmă a catedrei pentru răspândirea ideologiei naționaliste. Printre altele, Profesorul Andrei a spus: „Mă simt dator să spun: domnul Cuza a ținut și Codreanu a tras. Sunteți adevăratul asasin moral [...] Ați înfăptuit un asasinat”¹².

După formarea, în octombrie 1926, a celui de al doilea mare partid din România interbelică – Partidul Național Țărănesc (PNT) – numeroase personalități ale culturii și științei atașate procesului de dezvoltare a democrației, printre care și Petre Andrei, s-au îndreptat către această formațiune politică. Sociologul ieșean a intrat în PNT în 1928, ajungând președintele organizației județene Vaslui. Noul partid, care își avea sorgintea nu atât în voința oamenilor cât, mai ales, în „porunca vremurilor”¹³, părea să întrunească adevăratul electorat român și a marelui majorității a opiniei publice. El era partizanul principiului „solidarității naționale” și va abandona rapid o parte din ideile privind construcția de stat – apanajul ideilor fostului Partid Țărănesc –, ce puneau accent pe respectarea regimului parlamentar existent și, în primul rând, pe libertatea alegerilor.

Sfârșitul deceniului de dominație liberală, care a purtat pecetea marelui om de stat și diplomat Ionel I. C. Brătianu – România obținuse însemnate progrese pe linia dezvoltării economice și a procesului de unificare politico-administrativă – plasa PNT într-o poziție deosebit de favorabilă. La preluarea puterii, acest partid se bucura de o mare popularitate, concretizată prin obținerea a 77,76% din totalul voturilor, cifră ce reprezenta cel mai mare succes electoral obținut de vreun partid politic din țară din întreaga perioadă interbelică.

Alegerile din 12 decembrie 1928 l-au propulsat pe Petre Andrei în Camera Deputaților, el obținând 16 922 voturi pe Lista 1 a PNT în județul

¹¹ Petre Andrei, *Opere sociologice*, Editura Academiei, 1983, ediție Mircea Măciu, vol. IV, p. 19.

¹² Arhivele Statului Iași, *Fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Registrul cu procese verbale ale ședințelor Senatului Universitar, 1923-1924*, P.v. nr. 6.

¹³ Ioan Scurtu, *Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc (1918-1926)*, București, Editura „Litera”, 1975, p. 181.

Vaslui¹⁴ – să notăm că Petre Andrei a concurat cu național-liberalul Vasile P. Sassu și cu generalul Ion Rășcanu, membru al Partidului Poporului, formațiune politică condusă de mareșalul Alexandru Averescu. Petre Andrei a fost confirmat ca deputat la 22 decembrie 1928¹⁵.

Încă de la începutul guvernărilor național-țărăniște, se va observa o distanțare a unora din conducătorii PNȚ față de câteva probleme fundamentale economice, politice și financiare – mult vehiculate în campania electorală –, care vor provoca fricțiuni între cei proveniți din Partidul Țărănesc și cei ce aparținuseră Partidului Național Român. Aceste disensiuni se vor solda cu părăsirea, la 4 aprilie 1930, a partidului-mată de către Constantin Stere – la 6 mai 1931, el va întemeia Partidul Țărănesc Democrat, pe baza Proiectului de program al Partidului Țărănesc din 1921, adaptat la realitățile economice, sociale și politice survenite în viața României¹⁶ – și Grigore Iunian. Al doilea va întemeia, la 20 noiembrie 1932, Partidul Țărănesc Radical.

Cât îl privește pe Petre Andrei, el s-a aflat între cei dezamăgiți de evoluția PNȚ, care prea curând își abandonase unele dintre punctele programatice, fapt dovedit de scrisoarea trimisă, la 6 noiembrie 1930, bunului său prieten Ion Mihalache, pe atunci ministru de interne în guvernul George Mironescu. După ce constata că idealurile s-au spulberat iar credințele s-au risipit, Petre Andrei propunea drept remediu revenirea PNȚ la „ideologie și program”¹⁷. Aceași dezamăgire reiese și dintr-o scrisoare trimisă soției sale, la 26 septembrie 1932, de la Sinaia, unde aveau loc serbările centenarului Castelului Peleş: „În toată această desfășurare de fast, eu mă simt, totuși, singur și trist. De când îi cunosc mai bine pe oameni, mă închid mai mult în mine și dezgustul mă cuprinde mai tare”.

Ca deputat în toate legislaturile național-țărăniște (1929-1933), Petre Andrei s-a impus print-o activitate parlamentară bogată, concretizată în dese sale intervenții din Cameră. Din multele sale luări de cuvânt, ne rețin atenția cele legate de rolul parlamentului și al deputaților în viața politică a țării, grija cu care s-a aplecat asupra dotării României cu legi moderne adaptate la realitățile europene, îndeosebi cele ale învățământului și administrației. Andrei a fost raportor al legii din 1929, care avea la bază descentralizarea administrativă: „Descentralizarea – spunea el la 22 octombrie 1929 – e sistemul administrativ prin care se poate realiza, cu adevărat, constituționalismul și se poate exercita suveranitatea națională, căci poporul săvârșește direct actele necesare pentru satisfacerea intereselor sale”¹⁸.

¹⁴ *Monitorul Oficial nr. 2, duminică 6 ianuarie 1929*, p. 39.

¹⁵ *Ibidem*, p. 75.

¹⁶ Ioan Scurtu, *Viața politică din România 1918-1944*, București, Editura „Albatros”, 1982, p. 110.

¹⁷ Arhivele Statului București, *Fond Ion Mihalache*, Nr. 49/1930, f. 1-2.

¹⁸ *Monitorul Oficial nr. 97, Dezbaterile Adunării Deputaților, 22 octombrie 1929*, p. 3 672.

Dotat cu o vie inteligență, beneficiind de o temeinică și variată cultură, Petre Andrei a avut și un remarcabil talent oratoric. Ședințele Camerei Deputaților au reținut, nu numai o dată, polemicile sale cu A. C. Cuza sau cu dr. N. Lupu. Verticalitatea sa politică nu permitea oscilații sau concesii. „A fost – observa Leon Kalustian¹⁹ – o pildă de consecvență cu ideile lui și pe corzile violoncelului său lăuntric nu era loc pentru alt cântec decât acela al omeniei, al binelui, al frumosului și al dreptății. Era, incontestabil, în replică, un adversar ireductibil prin scris și prin grai al tuturor formelor de opresiune, al demagogiei și al misticismului, al diletantismului care se amesteca în toate cu o egală incompetență, al tuturor dălhăușilor mai mici și mai mari care învădaseră viața publică nesocotind principii, disprețuind logica, opunând rațiunii băta și judecăților de valoare, glonțul”.

Situat în aripa de centru stânga a PNT, Petre Andrei respingea extremismul de orice fel ar fi fost el. Încă din anul 1927, atunci când scrisese *Fascismul*, desființase cu o putere de argumentare exemplară tot vidul doctrinar al mussolinismului: „Nu dictatura este principiul ideal, care poate asigura progresul omenirii, și nu e nevoie de revenire la trecut pentru a găsi o normă de conducere politică, căci democrația bine înțeleasă și parlamentarismul conștient și liber oferă toate elementele necesare unei normale funcționări a vieții de stat”. Finalul excelentului său discurs politic este remarcabil și din considerentul că Andrei găsește analogii între dictatura fascistă și cea comunisto-bolșevică: „Viața statului nu poate fi pusă în dependență de un om, fie el cât de mare, pentru că atunci se întronează arbitrarul și aproape întotdeauna abuzul. Dictatura fascistă nu se deosebește, în esența sa, de dictatura bolșevică, căci atât în Italia cât și în Rusia ea este apăsătoare și abuzivă. Bolșevicii și fasciștii au creat monopolul puterii în favoarea partidului și al clasei lor: ei s-au impus cu forța, trecând peste lege, ceea ce constituie un fapt de o gravitate excepțională, căci au proclamat primatul forței asupra dreptului...”²⁰.

Calitățile remarcabile ale profesorului Petre Andrei nu puteau trece neobservate și, după numirea ca Subsecretar de stat la Departamentul Agriculturii și Domeniilor – în guvernele Iuliu Maniu (13 iunie-9 octombrie 1930) și George Mironescu (17 iunie-10 octombrie 1931) – a urmat cea de la Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor – în cabinetele Al. Vaida-Voievod (12 august-19 octombrie 1932), Iuliu Maniu (21 octombrie 1932-13 ianuarie 1933) și, din nou, Al. Vaida-Voievod (14 ianuarie-13 noiembrie 1933)²¹. Ca Subsecretar de stat la Instrucțiune și Culte, Petre Andrei s-a remarcat pentru modul în care a condus acest departament, el fiind adeptul împrumutării românilor nu numai

¹⁹ Leon Kalustian, *Simple note*, Editura Eminescu, București, 1980, p. 160.

²⁰ Sub regimul autoritar comunist, ultima parte a studiului lui Andrei, pe care noi o reproducem, a fost cenzurată.

²¹ *Revista Arhivelor*, Anul XLVII, vol. XXXII, Nr. 2, 1970, pp. 450-452.

cu pământ, dar și prin cultură²², aceasta constituind substanța principală a unei vieți sociale evaluate. Educația, în concepția lui, avea înțelesul de fenomen permanent, activ și prospectiv, teoretic și practic, disciplinar și integrativ, individual și colectiv, național și universal, reprezentând condiția specifică a unei existențe umane productiv-creative, iar învățământul reprezenta, pentru el, mijlocul de bază al educației la îndemâna întregii națiuni²³. Aceste concepte moderne le-a avut în vedere Andrei și în scurtul răstimp (iunie-noiembrie 1932) în care a fost Decan al Facultății de Litere și Filosofie de la Iași.

După trecerea național-țărăniștilor în opoziție, Petre Andrei a păstrat strânse legături cu Ion Mihalache, în care vedea singura persoană capabilă să adune rândurile formațiunii politice și de care s-a simțit cel mai apropiat sufletește. Grupul de prieteni al lui Petre Andrei îi includea pe Armand Călinescu, Grigore Gafencu²⁴, Mihai Ralea, M. Ghelmegeanu și I. Lugoșianu.

În urma guvernării de 44 de zile a lui Octavian Goga, s-au creat condiții pentru instaurarea unui regim bazat pe autoritatea regală, căreia principalele partide nu i se opuneau. Opinia publică era îngrijorată de creșterea pericolului fascist și de agresivitatea din ce în ce mai pronunțată a statelor Axei. Din multe puncte de vedere, acțiunea monarhului putea apărea ca menită să pună capăt crizei politice interne și să asigure apărarea intereselor țării pe plan extern. Cercurile politice anglo-franceze vedeau în Carol al II-lea persoana capabilă să asigure ordinea internă și orientarea tradițională a politicii externe a Bucureștilor²⁵. Noul regim monarhic își asigura rolul dominant, precumpănitor, în sistemul politic al țării, Parlamentul, Guvernul și chiar puterea judecătorească fiind subordonate regelui Carol al II-lea. Din aceste motive, nu este surprinzător că în jurul monarhului se vor găsi numeroase personalități politice și culturale care realizau pericolul Gărzii de Fier și capacitatea Regelui Carol al II-lea de a-l anihila²⁶. Așa se explică și reintrarea în viața publică a profesorului Andrei, forțat ultimativ să facă acest gest, deși firea, caracterul și comportamentul său civic erau în totală contradicție cu un regim autoritar. De altfel, *Jurnalul* alcătuit de el în acea perioadă este o dovadă incontestabilă a atitudinii sale politice, a dorinței ca în problemele grave ale țării cea care să decidă să fie legea și nu asasinatul politic, pe care l-a respins categoric.

²² Fundația Academică „Petre Andrei”, *Comemorări UNESCO, Centenar „Petre Andrei*, Iași, 1991, p. 11.

²³ *Ibidem*, pp. 24-25.

²⁴ Grigore Gafencu, *Însemnări politice*, Humanitas, București, 1991, pp. 68, 70, 89-92, 101, 103, 128, 129, 146, 157, 257, 260 și 337.

²⁵ Ioan Scurtu, *Contribuții privind viața politică din România*, București, 1988, p. 428 și urm.

²⁶ Paul al României, *Carol al II-lea – Rege al României*, București, Editura Holding Reporter, 1991.

Începând de la 5 decembrie 1938 și până la 3 iulie 1940 – în guvernele Miron Elie Cristea, Armand Călinescu, Gh. Argeșeanu, C. Argetoianu și Gh. Tătărescu –, Petre Andrei va conduce Departamentul Educației Naționale²⁷. În această calitate, el va elabora *Legea pentru organizarea învățământului profesional, inferior și mediu și Legea învățământului industrial de băieți*²⁸ și va începe elaborarea *Legii de organizare a învățământului superior*. „Un om de carte care face cărți”, după cum l-a numit George Călinescu, Petre Andrei a înțeles că a folosi culturii tale „este a te înțelege cu generațiile superioare care te vor urma și pe care, în fond, le-ai pregătit”.

În anul 1940, Petre Andrei a trăit marea dramă a sfărtecării teritoriale a țării, ca urmare a realizării practice a anexei secrete a pactului sovieto-german și a izolării, tot mai pronunțate, a României. S-a aflat între cei care, în Consiliile de Coroană convocate în urma primirii a două note ultimative din partea Moscovei, au decis ceea ce avea de făcut România. Pentru România din vara anului 1940 nu erau prea multe variante de ales și cea pentru care s-a pronunțat și Petre Andrei reprezenta, se pare, singura soluție realistă a momentului²⁹. A trăit, apoi, tragedia sfărtecării Transilvaniei prin arbitrajul fascist de la Viena și a cedării Dobrogei de Sud Bulgariei, prin Tratatul de la Craiova. Petre Andrei asista, ca toți românii, la prăbușirea granițelor României Mari, pentru înfăptuirea căreia luptase și el în tranșeele Primului Război Mondial.

Schimbarea de regim politic, produsă prin renunțarea la tron a lui Carol al II-lea și prin instaurarea regimului legionaro-antonescian, nu putea să nu se lase cu urmări pentru politicianul Petre Andrei. Scos din învățământul superior din dispozițiile lui Traian Brăileanu, anchetat, la fel ca alți demnitari, din ordinul generalului Antonescu – Comisia pentru controlul averilor nu a avut ce să-i reproșeze³⁰ –, Petre Andrei și-a pus capăt vieții la 4 octombrie 1940, în urma unei percheziții legionare, când urma să fie arestat. Scrisorile către soție și către cei patru fii constituie un adevărat testament politic al unui om demn, integru, însuflețit în toată viața lui „de cele mai frumoase sentimente de omenie, de iubire pentru cei mici și obidiți, de dreptate pentru toți”. Sacrificiul lui Petre Andrei a constituit, așa cum se consemna într-o revistă a vremii, „o dovadă de caracter” și a avut „o înaltă semnificație morală”³¹.

Necazurile familiei ilustrului decedat nu s-au sfârșit. Uitat o lungă perioadă din anii imediat următori celui de-al Doilea Război Mondial, abia după 1970 s-a început tipărirea, dar cu multe croșete, a operei marelui sociolog și filosof. Prin grija fiului său Petru, în anul 1945 s-a tipărit teza de doctorat

²⁷ *Revista Arhivelor*, XLVII, vol. XXXII, nr. 2, 1970, pp. 458-461.

²⁸ Carol al II-lea, *Însemnări zilnice*, vol. 2, Editura Scripta, p. 632.

²⁹ Valeriu F. Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia*, Editura Junimea, Iași, 1991.

³⁰ Arhivele de Stat București, *Fond Președinția Consiliului de Miniștri*, Dosar 57, 1940.

³¹ *Revista de filosofie*, vol. XXV, nr. 3-4, iulie-decembrie 1940, pp. 398-399.

Filosofia valorii. Ulterior, prin grija lui Mircea Măciu, au început să fie tipărite și celelalte lucrări – din păcate, unele s-au pierdut – care fac din Petre Andrei una dintre marile personalități ale culturii românești.

Volumul de față conține dosarul militar al lui Petre Andrei, corespondența în cea mai mare parte inedită, jurnalul politic din perioada 1938-1940 – care completează fericit opere asemănătoare scrise de Gafencu sau Armand Călinescu – articole tipărite de sociolog în reviste ale vremii și scrisori legate de valorificarea moștenirii culturale a profesorului și omului politic³². Un loc aparte îl ocupă amintirile scrise de unul dintre fiii săi, profesorul Petru P. Andrei, despre unul „din cei mai neobișnuiți oameni ai vremii sale”. Tipărirea acestora am considerat-o ca o datorie față de memoria unui om de o verticalitate cum arareori s-a văzut la români. Desigur, arhivele, presa vremii, persoanele particulare încă dețin piese care pot contribui la îmbogățirea bibliografiei consacrate lui Petre Andrei. Acestea rămân obiective pentru noi sau pentru acei care vor să cunoască în detaliu activitatea sau viața lui Petre Andrei.

Lucrarea noastră o adresăm, în primul rând, tineretului despre care, cu multă dreptate, Petre Andrei scria în 1930: „Tinerimea, deși nu are experiență politică, are însă forță. Ea are în sine germele unei spiritualități noi, dar ea – în special tinerimea din primii ani ai acestei vârste – nu este decât potențialitate, devenire politică, nu e încă energie reală, care a făcut dovada evidentă a capacității sale de conducere. Și acest lucru nu trebuie uitat. (...) Generația nouă trebuie să aibă, în primul rând, grija și dorul de o cultură totală, în care specificul românesc să se afirme din ce în ce mai mult. În epocile anterioare, noi trebuia să asimilăm elementele culturii în genere, toată munca predecesorilor se îndrepta în această direcție, acum a venit timpul pentru creație. Națiunea românească trebuie să se însereze în rândul producătorilor culturali, căci dreptul la viață al unei națiuni și respectul față de ea se impun prin aportul ei în cultura mondială. Iată prima grijă a noii generații și prima datorie de care trebuie să fie inspirată și călăuzită tinerimea ...”³³

Iași, februarie 1993

Editorii

³² Fragmente din *Jurnal* sau părți din corespondența s-au mai tipărit în *Magazin istoric* nr. 8, noiembrie 1967, pp. 25-28, în volumul 1 al lui Kalustian, citat deja, pp. 158-162, sau în revista *Cronica* nr. 49-50-51 din decembrie 1967 și nr. 2 din 13 ianuarie 1968

³³ *Adevărul literar și artistic*, Anul IX, Seria a II-a, no. 498, 22 iunie 1930, p. 1.

Problema însemnărilor, amintirilor și memoriilor în activitatea editorială

Torentul de fapte covârșitoare care și-au pus amprenta asupra perioadei istorice pe care am trăit-o în ultima jumătate de secol este atât de învolburat, încât este necesar un timp de liniștire și de adâncă cercetare pentru a putea stabili adevărul în mod științific și pentru a deosebi împrejurările care au o valoare față de acelea care nu prezintă importanță. Fără îndoială că strâns legate de fenomenele istorice ale acestei epoci au apărut și personalități, pozitive sau negative, care trebuie apreciate în funcție de contextul istoric în care au trăit și în raport de ceea ce trebuie reținut ca valoare permanentă în activitatea lor.

Desigur, dacă vorbim de stabilirea adevărului istoric și de stabilirea valorii științifice, politice sau culturale a unei personalități, s-ar părea că o asemenea activitate nu prezintă dificultăți deoarece există criterii de selectare științifică de natură să înlăture comentariile. Această afirmație este însă contrazisă în măsura în care atât faptele, cât și oamenii legați de ele apar sub aspecte diferite, susceptibile de a fi interpretate diferit. În acest caz, în mod firesc, trebuie să-și spună cuvântul oamenii de știință care au cunoscut faptele și oamenii, cei care au cercetat documentele. Când este vorba de fapte trecute, apelăm la documente; când este vorba de oameni, apelăm la opera și activitatea acestora și la cei care i-au cunoscut. Și pentru că este vorba de personalități legate de împrejurări importante în istoria țării noastre, este firesc să se apeleze la personalități ale epocii care să studieze fenomenele istorice, să judece oamenii după criteriile valorice pe care le-am amintit.

Așa se explică largă activitate memorialistică pe care o constatăm în ultima vreme, cu prezențe strălucite în vitrinele librăriilor. Este vorba de înregistrarea în memoria unor mari personalități culturale și științifice a faptelor și valorii unor oameni de acum 60 de ani, înregistrare preluată de editurile noastre și transmisă generațiilor viitoare pentru stabilirea adevărului istoric.

În presă, au apărut însă comentarii pro și contra cu privire la trunchierea faptelor, la abordarea unor împrejurări numai sub anumite aspecte sau la caracterizarea inexactă a unor personalități. Aflăm, astfel, din aceste publicații memorialistice despre valoarea discutabilă a lui Nicolae Iorga, Petre Andrei, Ion Petrovici și Dimitrie Alexandrescu, inconsecvența profesorului Gr. T. Popa și a „boerului” Matei Cantacuzino, criticată de un „băiat de familie” la fel de inconsecvent; în schimb, aflăm despre valoarea profesorului cuzist Ion Găvănescul etc. Ce să crezi? Pe cine să crezi? Pe profesorul C. C. Giurescu sau pe Nicolae

Iorga? Pe academicianul Iorgu Iordan sau pe profesorul Ștefan Birsănescu? Pe Ion Petrovici sau pe Gala Galaction? Aceasta ca să nu-i citez decât pe autorii unora dintre memoriile publicate și nu pe comentarii memoriilor.

Posedăm destul de multe date și documente care contrazic numeroase afirmații făcute în aceste publicații memorialistice. În aceste condiții, nu se poate ajunge decât la următorul raționament: ori, într-adevăr, unele din aceste „personalități” nu au nicio importanță în viața culturală, socială și politică a țării, ori afirmațiile nu sunt exacte și atunci valoarea lor este discutabilă. Dar, răul este făcut.

Putem renunța la aceste mărturii, care apar subiective, și să apelăm numai la documente? O asemenea soluție, pe aceste considerente, ne lipsește de un instrument prețios, acela al mărturiei oamenilor timpului, situație ce ar deveni deprimantă. Trebuie să avem un mare grad de înțelegere pentru timpul care a trecut, ștergând din memorie unele împrejurări mărunte și manifestări ale subiectivismului inerent oricărui scriitor, indiferent de grad sau de vârstă; dar nu trebuie să ignorăm nici pericolul grav al deformării adevărului, al creării unei imagini false asupra istoriei și valorii trecutului nostru. De aici marea responsabilitate a autorilor însemnărilor și memoriilor scrise, cât și a editurilor pe care le tipăresc.

Ce gust amar pot stârni afirmațiile neadevărate! O exigență sporită a editurilor, un control al faptelor și o riguroasă apreciere a activității personalităților etichetate ar înlătura, desigur, multe din afirmațiile inexacte sau exagerate care s-au făcut. Un asemenea control riguros nu ar dăuna nici memorialiștilor și nici publicului cititor.

Nicolae Iorga nu poate rămâne decât marele nostru istoric; și „boierul” Matei Cantacuzino, marele nostru profesor și jurist; Dimitrie Alexandrescu, autorul primului *Tratat de Drept civil*, cu valoroase concepții progresiste și nu un oarecare. Și așa mai departe.

Nu putem crede că trecutul nostru este gol și că tot ce s-a creat a început din nimic. Vor fi avut acești oameni scăderi, defecte, dar, în timp, ceea ce rămân ca permanente sunt calitățile lor. Dacă nu credem și nu împărtășim punctele de vedere exprimate în memorii, ce ne facem cu cei care le-au publicat? Alți idoli care se prăbușesc. Dureroasă dilemă!

S-au gândit oare autorii memoriilor că, la rândul lor, vor putea fi judecați, nu pentru întreaga lor activitate ci pentru publicarea acestor memorii? Urmărind cu atenție unele dintre aceste publicații și comentariile acestora, putem ajunge la concluzia că nici în trecut și nici în prezent nu avem valori, concluzie care nu este justă, dar reușește să-ți amărăscă sufletul.

Editorii